

Z Katedry Prawa Wydziału Ekonomicznego UMCS

Kierownik: vacat

Zbigniew MITURA

Mechanizm funkcjonowania gospodarki socjalistycznej a prawne formy zarządzania mieniem ogólnonarodowym

Механизм функционирования социалистического хозяйства и правовые формы управления общенародным достоянием

Der Mechanismus des Funktionierens des sozialistischen Wirtschaft und die rechtlichen Formen der Verwaltung des volkseigenen Vermögens

Prawne formy zarządzania mieniem ogólnonarodowym, zwłaszcza jego składnikami produkcyjnymi, stanowiącymi fundusz produkcyjny społeczeństwa, uwarunkowane są mechanizmem funkcjonowania gospodarki socjalistycznej.¹ Teza ta bez wątpienia znalazła w nauce marksistowskiej pełne, nie kwestionowane prawo obywatelstwa. Zależność prawnych form zarządzania — jako elementu nadbudowy — od bazy ekonomicznej ujawniła się szczególnie wyraźnie w okresie przeprowadzania w Polsce po r. 1956 zmian w systemie zarządzania gospodarką narodową. Zmiany te — jak wiadomo — były wynikiem dwu równoległych procesów: 1) ujawnienia przez ekonomistów i działaczy gospodarczych nieprawidłowości w funkcjonowaniu centralistycznego modelu gospodarczego, 2) ewolucji poglądów w nauce ekonomii na kwestię zasad funkcjonowania mechanizmu gospodarki socjalistycznej. Zarówno ewolucja poglądów na kwestię zasad funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, jak też towarzyszące jej zmiany w systemie zarządzania gospodarką narodową nie mogły pozostawać bez wpływu na rozważania dotyczące prawnych metod zarządzania gospodarką.²

¹ Z tego względu dalsze rozważania dotyczą prawnych form zarządzania produkcyjnymi składnikami mienia ogólnonarodowego.

² Najwięcej uwagi w polskiej literaturze prawniczej poświęca tej problematyce S. Buczkowski: *Rola prawa cywilnego w uspołecznionym układzie go-*

Pierwszorzędne znaczenie w rozważaniach na temat prawnych form zarządzania mieniem ogólnonarodowym posiada zwłaszcza teza o wyodrębnieniu w funkcjonowaniu gospodarki socjalistycznej pewnych zasadniczych elementów ustrojowych, które nie mogą być zmienione bez naruszenia istoty socjalistycznych stosunków produkcji oraz pozostałych form organizacyjnych gospodarki (zaliczanych do rzędu modelowych), które mogą być modyfikowane odpowiednio do potrzeb aktualnego stanu sił wytwórczych.³

Uwzględniając zasadnicze elementy funkcjonowania gospodarki socjalistycznej o charakterze ustrojowym, metoda zarządzania mieniem ogólnonarodowym opiera się na: 1) centralizacji planowania i ogólnego kierownictwa oraz 2) decentralizacji bezpośredniego zarządu.⁴ Metoda ta, odzwierciedlająca w sposób najbardziej adekwatny treść państwowej własności socjalistycznej, jest konsekwencją stosowania zasady centralizmu demokratycznego do zarządzania gospodarką narodową.⁵

W literaturze ekonomicznej centralizacja planowania i ogólnego kierownictwa w obrębie sektora państwowego uważana jest powszechnie za immanentną cechę gospodarki socjalistycznej, wynikającą z ekonomicznej jedności własności ogólnonarodowej.⁶ Skupienie w rękach państwa olbrzymich zasobów produkcyjnych, jak też brak samoczynnie działających regulatorów społecznego procesu wytwarzania, stanowią obiek-

spodarki, Ann. Univ. Mariae Curie Skłodowska, sectio G, vol. VI(1959), 2, Lublin 1960 oraz *id: Tezy Rady Ekonomicznej w aspekcie prawnym*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, 1957, nr 7; *Zagadnienia prawne modelu gospodarki socjalistycznej*, „Państwo i Prawo”, 1958, nr 5—6; *Prawo a problemy ekonomiczne*, „Państwo i Prawo”, 1962, nr 5—6 i inne.

³ Por. W. Brus: *Ogólne problemy funkcjonowania gospodarki socjalistycznej*, PWN, Warszawa 1961, s. 10 i n. oraz O. Lange: *Podstawowe zagadnienia okresu budowy socjalizmu* [w:] *Zagadnienia ekonomii politycznej socjalizmu*, KiW, Warszawa 1960, ss. 54—55.

⁴ Por. J. Wasilkowski: *Prawo rzeczowe w zarysie*, PWN, Warszawa 1957, s. 112.

⁵ Zdaniem O. Langego socjalistyczna własność państwowa środków produkcji to użytkowanie środków produkcji w interesie społeczeństwa jako całości oraz efektywny demokratyczny udział producentów i innych pracowników w zarządzaniu środkami produkcji. Zob. O. Lange: *Ekonomia polityczna socjalizmu* [w:] *Zagadn. ekon. pol. soc. . . .*, s. 25.

⁶ Potrzeba centralizacji planowania nie jest w zasadzie w literaturze ekonomicznej kwestionowana. Kwestionuje się tylko zasięg centralnego planowania, a zwłaszcza formy przekazywania wskaźników planowych. Postuluje się przede wszystkim ograniczenie administracyjnej, nakazowej formy przekazywania zadań planowych przedsiębiorstwom oraz szersze wykorzystanie do tego celu instrumentów ekonomicznych. Panuje przy tym pogląd, że nie da się w gospodarce socjalistycznej wyeliminować administracyjnej ingerencji w sprawy wewnętrzne przedsiębiorstwa.

tywną przesłankę planowego regulowania procesu produkcji. Gospodarka socjalistyczna nie może istnieć bez bezpośrednich, centralnie podejmowanych, decyzji planowych, przynajmniej w zakresie podstawowych zagadnień makroekonomicznych, takich jak np.: tempo i główne kierunki wzrostu, zasadnicze proporcje podziału dochodu narodowego itp.⁷ Jednocześnie dyrektywny charakter planowania w gospodarce socjalistycznej (plany przybierają postać ustawy) sprawia, że ta funkcja własności w sektorze państwowym wykonywana jest za pośrednictwem aktów władczych. Najważniejszą konsekwencją zasady centralizmu planowania jest zatem władcza forma przekazywania obowiązujących wskaźników planowych.

Niezależnie od tego zasada centralizacji planowania i ogólnego kierownictwa przejawia się w tym, że państwo socjalistyczne, jednocząc w swoim ręku władzę polityczną (imperium) i uprawnienia właściciela (dominium) oraz sprawując z tego tytułu ogólne kierownictwo nad procesem wytwarzania, aktami normatywnymi, wydawanymi przez naczelne organy administracji państwowej, reguluje organizację i działalność organów zarządu. Naczelne organy administracji państwowej, kierujące gospodarką, ustalają system organów zarządzających (resorty, wydziały rad wojewódzkich, zjednoczenia) oraz ich kompetencje i zadania, tworzą, reorganizują, likwidują przedsiębiorstwa państwowe, wyposażają je w majątek produkcyjny itp. W rezultacie działalność przedsiębiorstwa podlega nie tylko przepisom ogólnym, regulującym treść i wykonywanie własności państwowej, lecz również aktom o charakterze administracyjnym, które określają kompetencje i sposób postępowania poszczególnych organów.

Zasada decentralizacji bezpośredniego zarządu przejawia się w tym, że produkcyjne składniki mienia ogólnonarodowego oddawane są w zagospodarowanie wyodrębnionym podmiotom gospodarczym — przedsiębiorstwom państwowym. Państwo socjalistyczne nie może bowiem wykonywać wszystkich swych funkcji własnościowych w sposób bezpośredni, lecz niektóre z nich wykonuje za pośrednictwem specjalnie powołanych w tym celu organizacji gospodarczych — przedsiębiorstw państwowych.⁸

Zdaniem J. Mujzela, określony stopień decentralizacji dyspozycji (funkcji szczegółowej organizacji i zarządzania oraz ogólnego kierownictwa) na szczeblu przedsiębiorstwa uzasadniają następujące prze-

⁷ Por. Brus: *op. cit.*, ss. 246—247.

⁸ B. Minc określa tę cechę państwowej własności socjalistycznej pojęciem zawłaszczania pośredniego. Patrz *Ekonomia polityczna socjalizmu*, wyd. II, PWN, Warszawa 1963, s. 59.

słanki: 1) zbiorowy właściciel — w przypadku własności państwowej jest nim cały naród — nie może bezpośrednio zarządzać posiadanymi zasobami, lecz czyni to za pośrednictwem zakładów; 2) ze względu na efektywność istnieje konieczność techniczno-organizacyjnego wyodrębnienia poszczególnych zakładów jako elementarnych komórek życia gospodarczego, prowadzących bezpośrednią działalność w różnych dziedzinach; 3) obiektywne zasady procesu współczesnej organizacji i zarządzania wymagają jedności woli, wysokich specjalistycznych kwalifikacji i bezwzględnej dyscypliny; 4) względami efektywności spowodowana jest również konieczność zapewnienia organizacyjnie wyodrębnionym zakładom określonego zakresu ekonomicznej samodzielności; 5) istnieje potrzeba zapewnienia bezpośrednim socjalistycznym wytwórcom odpowiedniego udziału w kierowaniu i kontroli działalności ich zakładów pracy — wyodrębnionych jednostek gospodarczych.⁹

Przesłanki decentralizacji dyspozycji na szczeblu przedsiębiorstwa w ujęciu J. Mujzela jak również podnoszona dość powszechnie w literaturze ekonomicznej i prawniczej konieczność respektowania w gospodarce wymogów prawa wartości i kategorii towarowo-wymiennych stwarzają konieczność oparcia gospodarki przedsiębiorstw państwowych na następujących zasadach: 1) tworzenia i prowadzenia przedsiębiorstw jako wyodrębnionych ekonomicznie podmiotów gospodarczych; 2) nadania tym podmiotom określonej samodzielności gospodarczej (przyznanie pewnego zakresu decyzji); 3) tworzenia bodźców materialnego zainteresowania załogi w podnoszeniu efektywności gospodarki i rentowności produkcji.¹⁰

W celu umożliwienia wyodrębnionym ekonomicznie przedsiębiorstwom podejmowania samodzielnych decyzji gospodarczych w oparciu o zasadę rentowności podmioty te funkcjonują na następujących zasadach: 1) otrzymują do swej wyłącznej dyspozycji określone środki trwałe i obrotowe; 2) pokrywają swoje wydatki z przychodów, tj. ze sprzedaży wyrobów lub usług, a zatem powiązane są z innymi przedsiębiorstwami stosunkami ekwiwalentnej wymiany; 3) prowadzą własną rachunkowość i mają prawo korzystania z oprocentowanych kredytów bankowych. Jak wiadomo, przytoczony zespół zasad prowadzenia przed-

⁹ J. Mujzel: *Stosunki towarowe w gospodarce socjalistycznej*, PWE, Warszawa 1963, s. 59.

¹⁰ Poglądy wyprowadzające decentralizację zarządzania gospodarką ze stosunków towarowych i prawa wartości o tyle nie pozostają w sprzeczności z poglądem J. Mujzela, że J. Mujzel stosunki towarowe w sektorze państwowym wyprowadza właśnie z decentralizacji funkcji własności państwowej — ekonomicznej samodzielności przedsiębiorstw państwowych.

siębiorstw państwowych określany jest pojęciem rozrachunku gospodarczego.¹¹

W nauce ekonomii podkreśla się, że rozrachunek gospodarczy jest formą kojarzenia centralnego planowania z operatywną samodzielnością przedsiębiorstwa. Kojarzenie to jednak nie dokonuje się w sposób bezkonfliktowy, lecz poprzez stałe pokonywanie wewnętrznych sprzeczności pomiędzy ekonomicznym wyodrębnieniem przedsiębiorstwa i ekonomiczną jednością środków produkcji, stanowiących własność ogólnonarodową. Do sprzeczności tego typu — zdaniem B. Minca — należą zwłaszcza: 1) sprzeczność pomiędzy interesem społeczeństwa reprezentowanym przez państwo socjalistyczne a specyficznym interesem przedsiębiorstwa; 2) sprzeczność pomiędzy przedsiębiorstwami a ich pracownikami w związku z dążeniem pracowników do osiągnięcia wysokiego stosunku między płacą a wydajnością pracy; 3) sprzeczność pomiędzy różnymi przedsiębiorstwami w związku z asortymentem, jakością, cenami i terminami dostaw wytwarzanych produktów; 4) sprzeczność pomiędzy przedsiębiorstwami obsługującymi rynek a rzeszą konsumentów.¹² Na podłożu wymienionych sprzeczności powstają między przedsiębiorstwami państwowymi cywilno-prawne stosunki majątkowe, bowiem wyodrębnione z własności państwowej przedsiębiorstwa reprezentują własne specyficzne interesy majątkowe, nie zawsze identyczne z interesem ogólnonarodowym. Prawnym wyrazem wyodrębnienia ekonomicznego przedsiębiorstwa jest — jak wiadomo — osobowość prawna, dzięki której jest ono samodzielnym podmiotem prawa. Samodzielność ta przejawia się w tym, że przedsiębiorstwo: 1) posiada wyodrębniony majątek, którym odpowiada za własne zobowiązania, przy czym odpowiedzialność ta nie rozciąga się na zobowiązania Skarbu Państwa ani innego przedsiębiorstwa państwowego; 2) wyposażone jest w szerokie uprawnienia cywilno-prawne w stosunku do przydzielonych części mienia ogólnonarodowego i występuje w obrocie cywilnym we własnym imieniu. W ten sposób wyodrębnienie ekonomiczne (rozrachunek gospodarczy) oraz samodzielność prawna przedsiębiorstwa (osobowość prawna) warunkują istnienie pomiędzy przedsiębiorstwami państwowymi stosunków cywilno-prawnych, regulowanych za pomocą norm prawa cywilnego.¹³

¹¹ Pojęcie rozrachunku gospodarczego jest rozmaicie formułowane w nauce ekonomii, jednakże różnice dotyczą na ogół problemu, jakie cechy rozrachunku gospodarczego należy uważać za najbardziej istotne.

¹² B. Minc: *Podstawy teorii przedsiębiorstwa socjalistycznego*, „Gospodarka Planowa”, 1960, nr 6, s. 8.

¹³ Por. S. Bratuś: *O unormowaniu prawnym stosunków majątkowych w ZSRR*, „Państwo i Prawo”, 1960, nr 4—5, s. 637. Odmienne stanowisko w tej

Z dotychczasowych rozważań wynika, że analiza zasadniczych (ustrojowych) elementów funkcjonowania gospodarki socjalistycznej, zdeterminowanych socjalistycznymi stosunkami produkcji, wskazuje na potrzebę posługiwania się przy regulowaniu prawnym zarządu mieniem ogólnonarodowym zarówno normą prawa administracyjnego, jak też normą prawa cywilnego. Jednakże, w jakim zakresie organy wykonujące funkcje zarządu posługują się aktem administracyjnym, w jakim zaś umową prawa cywilnego, decydują o tym nie zasady ustrojowe, lecz modelowe.

Jak wykazała „dyskusja modelowa” w Polsce, wszelkiego rodzaju modele gospodarcze socjalizmu w gruncie rzeczy mogą się różnić między sobą jedynie stopniem centralizacji albo decentralizacji decyzji ekonomicznych tzw. bieżących, związanych z działalnością przedsiębiorstwa. Zakres tych decyzji obejmuje: strukturę asortymentową produkcji, źródła zaopatrzenia, rodzaj zużywanych surowców i materiałów, miejsca zbytu gotowej produkcji, organizację procesu produkcyjnego, drobnych inwestycji, kapitalnych remontów, szczegółowych form wynagradzania pracowników itp. W zależności od tego, na jakim szczeblu podejmowane są wymienione decyzje ekonomiczne (na szczeblu centralnym czy na szczeblu przedsiębiorstwa) można mówić o typie modelu scentralizowanego lub zdecentralizowanego.¹⁴

W modelu scentralizowanym skuteczność norm prawa cywilnego jest bardzo ograniczona, ponieważ przedsiębiorstwa rozwijają działalność w oparciu o nakazy kierowane z góry, produkty cyrkulują w rzeczywistości nie jako towary, pieniądź pełni rolę bierną (stanowi jednostkę obrachunkową), rozrachunek gospodarczy jest pojęciem formalnym (techniczno-buchalteryjnym). W takich warunkach umowy przestają spełniać funkcje samoistnego regulatora stosunków majątkowych pomiędzy przedsiębiorstwami państwowymi, lecz pełnią funkcję pomocniczą, kontrolną. W miejsce cywilno-prawnych powiązań poziomych między przedsiębiorstwami wchodzi powiązania pionowe, regulowane systemem norm prawa administracyjnego.

Natomiast w modelu zdecentralizowanym dominują stosunki cywilno-prawne, gdyż opiera się on na wykorzystaniu prawa wartości i mechanizmu rynkowego, pieniądź pełni rolę aktywną, autonomiczne przedsiębiorstwa, kierując się zasadą rentowności, rozwijają działalność gospodarczą w oparciu o impulsy rynkowe, państwo zaś wpływa na dzia-

kwestii reprezentuje M. M a d e y: *Stosunki własnościowe przedsiębiorstw państwowych*, PWN, Warszawa 1964, s. 84 i n.

¹⁴ B r u s: *op. cit.*, ss. 113—114.

łałość gospodarczą autonomicznych przedsiębiorstw przede wszystkim środkami ekonomicznymi.¹⁵

Należy jednak zaznaczyć, że w praktyce budownictwa socjalistycznego skrajne rozwiązania modelowe nie znajdują zastosowania w czystej postaci. Na ogół systemy zarządzania gospodarką w państwach socjalistycznych opierają się na kombinacji administracyjnego, centralnego planowania i zarządzania gospodarką z operatywną samodzielnością przedsiębiorstw państwowych. Również obowiązujący w Polsce system zarządzania, mimo dokonujących się od kilku lat przeobrażeń, należy zaliczyć do typu pośredniego. Najogólniej rzecz biorąc polega on na tym, że: 1) kierownictwo przedsiębiorstwa podporządkowane jest wyższym organom administracji gospodarczej (zjednoczeniom, ministerstwom lub prezydiom rad narodowych), które rozdzielają przypadające poszczególnym gałęziom lub resortom zadania narodowego planu gospodarczego pomiędzy podległe jednostki, czuwają nad realizacją tych zadań i podejmują odpowiednie kroki w celu zapewnienia ich realizacji; 2) kierownictwo przedsiębiorstwa wyposażone jest w pewną swobodę działania, zwłaszcza w zakresie wyboru sposobu wykonania zadań planowych, przy czym polityka gospodarcza państwa zmierza w kierunku stworzenia takich warunków, aby przy wyborze przedsiębiorstwo kierowało się kryteriami ekonomicznymi. W tym pośrednim systemie zarządzania gospodarką stosunki tzw. pionowe przedsiębiorstw z ich jednostkami nadrzędnymi (stosunki zarządzania) przybierają z reguły formę stosunków administracyjno-prawnych, co nie wyklucza — jak słusznie się podkreśla — powstawania pomiędzy zjednoczeniami a jednostkami podległymi również stosunków cywilno-prawnych, natomiast stosunki tzw. poziome pomiędzy przedsiębiorstwami państwowymi (stosunki majątkowe) przybierają z reguły formę stosunków cywilno-prawnych.¹⁶ Jednak nawet przy całkowitym wyeliminowaniu krańcowych rozwiązań modelowych skala wyboru pomiędzy więcej lub mniej scentralizowanymi albo zdecentralizowanymi metodami zarządzania gospodarką narodową pozostaje nadal duża. Wybór zaś rozwiązania modelowego de-

¹⁵ Krytyczne uwagi na temat wad i zalet poszczególnych typów modeli ekonomicznych zawiera cytowana wyżej praca W. Brusa, zaś implikacje prawne poszczególnych rozwiązań modelowych — cytowane wyżej publikacje S. Buczkowskiego. Por. też S. Szer: *O przedmiocie prawa cywilnego*, „Państwo i Prawo”, 1964, nr 3.

¹⁶ Por. S. Buczkowski, Z. K. Nowakowski: *Prawo obrotu uspołecznionego*, PWN, Warszawa 1965, ss. 20—22. Charakter stosunków prawnych między zjednoczeniem a podległymi przedsiębiorstwami omawia J. Topiński: *U progu zmian w systemie prawnym gospodarki uspołecznionej*, „Państwo i Prawo”, 1966, nr 1, s. 5 i n.

terminuje rolę poszczególnych gałęzi prawa jako narzędzi regulacji prawnej stosunków majątkowych wewnątrz sektora państwowego. Jeśli bowiem władcze metody przekazywania zadań planowych podległym jednostkom (za pomocą wskaźników dyrektywnych) implikują posługiwanie się przez organy zarządu aktami administracyjnymi, to niewładcze metody przekazywania zadań planowych podległym jednostkom (za pomocą środków ekonomicznych) implikują szersze wykorzystanie przez organy zarządu instytucji prawa cywilnego.

Ustalenie, że model funkcjonowania gospodarki socjalistycznej determinuje rolę poszczególnych gałęzi prawa jako narzędzi regulacji prawnej stosunków majątkowych w sektorze państwowym, posiada kapitalne znaczenie dla problematyki zarządu mieniem ogólnonarodowym. Dokonujący się w Polsce na przestrzeni kilku ostatnich lat proces umiarkowanej decentralizacji systemu zarządzania gospodarką zmierza — jak wiadomo — do znalezienia bardziej optymalnych z punktu widzenia ekonomiki rozwiązań modelowych.¹⁷ Jest rzeczą bezsporną, że osiągnięcie wysokiej efektywności gospodarczej zależy nie tylko od wyboru właściwego z punktu widzenia potrzeb ekonomiki modelu gospodarczego, lecz również wyboru i zastosowania odpowiednich instrumentów prawnych. Jeśli przyjmiemy, że prawne formy administracji gospodarczej, sprawującej zarząd mieniem ogólnonarodowym, oraz prawne formy prowadzenia przedsiębiorstw (o ile nie dotyczą bezpośrednio zasad ustrojowych) są pochodną panującego modelu gospodarczego, to wypływa stąd wniosek, że: 1) formy te nie mogą być traktowane jako stałe, niezmiennie, lecz powinny być dostosowywane do przyjętego typu mechanizmu gospodarczego; 2) w przypadku decentralizacji systemu zarządzania gospodarką dostosowywanie to winno polegać na coraz szerszym wykorzystywaniu cywilno-prawnych form regulowania stosunków majątkowych pomiędzy jednostkami państwowymi.

Nie mniej ważne znaczenie dla rozważań dotyczących prawnych metod zarządzania mieniem ogólnonarodowym posiada również — znajdujący wśród ekonomistów coraz większą popularność — pogląd, że stosunki towarowo-pieniężne wewnątrz sektora państwowego nie są rezultatem działania prawa wartości z zewnątrz na produkcję socjalistyczną (rezultatem czynników egzogenicznych), lecz wynikają z immanentnych cech państwowej własności socjalistycznej. Mianowicie, coraz większa grupa ekonomistów polskich za główną przesłankę stosunków towarowo-wymiennych w sektorze państwowym uważa wyod-

¹⁷ Chodzi o pojęcie decentralizacji systemu zarządzania w szerokim słowa znaczeniu, w sensie decentralizacji decyzji ekonomicznych, nie zaś w znaczeniu, jakie nadaje temu pojęciu nauka prawa administracyjnego.

rębienie ekonomiczne podmiotów gospodarujących z własności ogólnonarodowej lub samodzielność gospodarczą tych podmiotów.¹⁸ Pogląd ten rewiduje zwłaszcza zapatrywania na rolę, znaczenie oraz perspektywy stosunków towarowo-pięniężnych i prawa wartości w gospodarce socjalistycznej. Jeśli stosunki towarowo-pięniężne nie są „ciałem obcym” w organizmie gospodarki socjalistycznej, lecz wynikają z cech państwowej własności socjalistycznej, to rozwój socjalistycznych stosunków produkcji nie musi iść w parze z ograniczaniem stosunków towarowych¹⁹, zaś gospodarka socjalistyczna powinna w szerokim zakresie opierać się na wykorzystaniu mechanizmu rynkowego.

Z punktu widzenia prowadzonych rozważań szczególnie ważne znaczenie posiadają następujące praktyczne konsekwencje przytoczonego poglądu, które legły u podstaw przeobrażeń „modelowych” w Polsce.

I. Jeśli stosunki towarowo-pięniężne wynikają z cech państwowej własności socjalistycznej i nie zachodzi potrzeba ograniczania tych stosunków w gospodarce, to zakres produkcji towarowej oraz sfera działania prawa wartości rozciągają się na wszelkie dobra wytwarzane w sektorze państwowym, nie wyłączając środków produkcji, które na równi z dobrami konsumpcyjnymi powinny cyrkulować jako towary. Teza ta znalazła w nauce ekonomii dość powszechne uznanie, podkreśla się jedynie specyficzne cechy towarów cyrkulujących wewnątrz sektora państwowego.²⁰ Oparta na tym poglądzie tendencja coraz szerszego wykorzystywania form towarowo-wymiennych znajduje swój wyraz w rozbudowie stosunków prawa cywilnego, a szczególnie sprzedaży oraz innych instytucji prawnych, stanowiących formę stosunków towarowo-wymiennych. Zwłaszcza wydane po r. 1956 akty prawne znacznie podniosły rangę umowy w gospodarce, ograniczając świadczenia bezumowne, dokonywane w oparciu o plany lub odgórne zarządzenia, do nielicznych wyjątków. Przykładem ograniczenia świadczeń bezumownych są przepisy dekretu z 16 V 1956 r. o umowach dostawy pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej²¹, oraz treść art. 403 k.c. Wymownym przykładem szerszego uwzględnienia instrumentów prawa

¹⁸ Por. W. Brus: *W sprawie ścisłego pojmowania prawa wartości w socjalizmie*, „*Ekonomista*”, 1960, nr 1, s. 68. Wychodząc z innych przesłanek podobny pogląd formułują: Z. Fedorowicz: *Pieniądz w gospodarce socjalistycznej*, PWN, Warszawa 1962, s. 28 i n.; J. Kronrod: *Pieniądz w społeczeństwie socjalistycznym*, PWE, Warszawa 1962, s. 156; B. Minc: *Cel gospodarki, planowanie i produkcja towarowa w socjalizmie*, „*Gospodarka Planowa*”, 1960, nr 4, s. 29 i n.

¹⁹ Por. K. Ostrowitianow: *Budownictwo komunizmu a stosunki towarowo-pięniężne*, PWE, Warszawa 1963, s. 37 i n., 172 i n.

²⁰ Por. np. *Ekonomia polityczna, Podręcznik*, AN ZSRR, wyd. IV, KiW, Warszawa 1964, ss. 488—489.

²¹ Dz. U., 1956, nr 16, poz. 87.

cywilnego przy regulowaniu stosunków majątkowych, wynikających z zarządu mieniem ogólnonarodowym, są również akty prawne uprawniające jednostki państwowe do rozporządzania zbędnymi lub przejściowo zbędnymi obiektami majątku trwałego w formie umowy sprzedaży lub najmu.²²

II. Istnienie gospodarki towarowej zakłada konieczność szerszego uwzględnienia mechanizmu rynkowego i kategorii towarowo-pieniężnych jako instrumentów kierowania gospodarką. Za takim kierunkiem zmian w gospodarce opowiedziała się w „dyskusji modelowej” zdecydowana większość ekonomistów: naukowców i działaczy gospodarczych. Wyrazem tych poglądów były ogłoszone przez Radę Ekonomiczną przy Radzie Ministrów tzw. „tezy modelowe”, które formułują następujące zasady: „Dla realizacji planowego kierownictwa rozwojem i działalnością przemysłu organy kierujące powinny posługiwać się — w pierwszym rzędzie instrumentami ekonomicznymi — tam, gdzie to jest niezbędne dla prawidłowej działalności, również środkami administracyjnymi — w szerokim zakresie formą bezpośrednich kontaktów, a nie administracyjno-nakazowym oddziaływaniem”.²³ Praktyczną konsekwencją zawartego w tezach postulatu było ograniczenie (uchwałą nr 704 Rady Ministrów z 30 XI 1956 o rozszerzeniu uprawnień państwowych przedsiębiorstw przemysłowych) wskaźników dyrektywnych do ośmiu²⁴ oraz zwiększenie roli bodźców ekonomicznych w gospodarce. Do zmian o charakterze bodźcowym należy zwłaszcza zaliczyć: 1) zmiany w gospodarce finansowej przedsiębiorstw, zawarte w uchwalonych 28 października 1965 r. przez Radę Ministrów aktach normatywnych, zmierzające w kierunku zwiększenia zainteresowania przedsiębiorstw w racjonalnym gospodarowaniu „własnymi” funduszami poprzez: a) oparcie gospodarki finansowej przedsiębiorstw na zasadach samofinansowania i rentowności; b) ściślejsze powiązanie działalności inwestycyjnej przedsiębiorstwa z eksploatacyjną; c) ustalanie wskaźników dyrektywnych i norm finansowych dla przedsiębiorstw na okresy wieloletnie; d) szersze wykorzystanie kredytu, jako środka finansowania inwestycji wszystkich szczebli; e) oprocentowanie środków trwałych w państwowych

²² Por. rozporządzenie Rady Ministrów z 4 X 1958 r. w sprawie zasad i trybu przekazywania w ramach administracji państwowej przedsiębiorstw, instytucji oraz zakładów, nieruchomości i innych obiektów majątkowych, Dz. U., 1958, nr 67, poz. 332, zm. Dz. U., 1966, nr 2, poz. 7 oraz uchwałę nr 788 Rady Ministrów z 13 XII 1956 r. w sprawie uprawnień państwowych jednostek organizacyjnych w zakresie rozporządzania zbędnymi maszynami i innymi przedmiotami urządzenia trwałego, M. P., 1956, nr 105, poz. 1205 wraz ze zmianami.

²³ Patrz tezy Rady Ekonomicznej w *Dyskusji o polskim modelu gospodarczym*, KiW, Warszawa 1957, s. 264.

²⁴ M. P., 1956, nr 94, poz. 1047.

przedsiębiorstwach przemysłowych objętych planowaniem centralnym, obciążające wyniki działalności przedsiębiorstwa²⁵; 2) szersze wykorzystanie w tym celu funduszu zakładowego, opartego na ustawie z 28 III 1958 r.²⁶ oraz zasad premiowania pracowników umysłowych²⁷; 3) zwiększenie roli załóg w zarządzaniu przedsiębiorstwem, mające swe źródło w ustawie z 20 XII 1958 r. o samorządzie robotniczym²⁸, i inne. Jakkolwiek nie wszystkie postanowienia zawarte w przytoczonych aktach prawnych były konsekwentnie realizowane w praktyce (dotyczy to zwłaszcza uchwały nr 704), to jednakże szersze uwzględnienie środków ekonomicznych jako pełnoprawnych instrumentów kierowania gospodarką wydatnie zwiększa sferę powiązań poziomych pomiędzy przedsiębiorstwami oraz zakres regulującej roli prawa cywilnego.

III. Rozszerzenie zakresu aktywnej, regulującej roli rynkowego mechanizmu i jego kategorii wiąże się z koniecznością pełnego respektowania wymogów rozrachunku gospodarczego, a zwłaszcza rozszerzenia autonomii przedsiębiorstwa, bowiem wąski zakres samodzielności osłabia reakcję przedsiębiorstwa na bodźce ekonomiczne.

W związku z tym w literaturze ekonomicznej, dotyczącej zasad funkcjonowania przedsiębiorstw oraz istoty rozrachunku gospodarczego, mocno akcentuje się fakt, że rozrachunek gospodarczy nie jest wyłącznie metodą prowadzenia przedsiębiorstw państwowych, lecz obiektywną kategorią ekonomiczną, wynikającą z obiektywnych praw ekonomicznych socjalizmu, integralnie związaną z socjalistycznymi stosunkami produkcji.²⁹ Wynika on — zdaniem przeważającej części ekonomistów — z konieczności wykonywania przez państwo niektórych funkcji własnościowych za pośrednictwem wyodrębnionych ekonomicznie z własności ogólnonarodowej podmiotów — przedsiębiorstw państwowych, wyposażonych w pewien zakres samodzielności gospodarczej.³⁰

²⁵ Por. uchwały nr 276—281 z 28 X 1965 r., M. P., 1965, nr 61, poz. 316—321.

²⁶ Dz. U., 1960, nr 13, poz. 78. Por. też uchwałę Rady Ministrów i Centralnej Rady Związków Zawodowych z 28 X 1965 r. w sprawie zasad podziału funduszu zakładowego przeznaczonego na nagrody, M. P., 1965, nr 61, poz. 322.

²⁷ Por. uchwały nr 130 i 131 Rady Ministrów z 4 V 1964, M. P., 1964, nr 32, poz. 138 i 139.

²⁸ Dz. U., 1958, nr 77, poz. 397.

²⁹ Stosunek dwóch pojęć — rozrachunek gospodarczy jako obiektywna kategoria ekonomiczna oraz rozrachunek gospodarczy jako określona forma organizacyjno-prawna prowadzenia przedsiębiorstw — trafnie wyjaśnia J. Wierzbicki: *Pojęcie rozrachunku gospodarczego*, „*Ekonomista*”, 1959, nr 4—5, s. 1000 i n. Por. też J. Szczepański: *O istocie rozrachunku gospodarczego*, „*Finanse*”, 1962, nr 3, s. 48.

³⁰ Por. cytowane wyżej publikacje Z. Fedorowicza, B. Minca, J. Szczepańskiego oraz B. Glińskiego: *Problemy zarządzania przedsiębiorstwami przemysłowymi*, PWE, Warszawa 1961, s. 51 i n.

W dyskusjach ekonomicznych nad stopniem wyodrębnienia przedsiębiorstwa państwowego i zakresem jego samodzielności dominuje słuszny pogląd, że zarówno wyodrębnienie, jak i autonomia przedsiębiorstwa podlegają w gospodarce socjalistycznej pewnym ograniczeniom. Granicę tę z uwagi na obowiązujący plan gospodarczy określa z jednej strony racjonalność gospodarowania w skali ogólnokrajowej, z drugiej zaś racjonalność gospodarki w skali poszczególnego przedsiębiorstwa.³¹ Pozwoliło to na zaakcentowanie faktu, że pozbawienie przedsiębiorstwa w centralistycznym systemie zarządzania gospodarką uprawnień w zakresie dysponowania majątkiem ogranicza, a nawet likwiduje rozrachunek gospodarczy, zaś nadmierne ograniczenie uprawnień przedsiębiorstwa w zakresie podejmowania samodzielnych decyzji gospodarczych pozbawia przedsiębiorstwo możliwości reagowania na bodźce ekonomiczne, a zatem uniemożliwia racjonalną gospodarkę w ramach przedsiębiorstwa. W takim systemie zarządzania rozrachunek gospodarczy traci charakter ekonomiczny, a przybiera charakter formalno-prawny. Podmioty gospodarujące tracą cechy przedsiębiorstwa upodabniając się do zakładów.³²

Poglądy te znalazły wyraz we wspomnianych już tezach Rady Ekonomicznej, które postulują, aby stosunki między przedsiębiorstwami i jednostkami nadrzędnymi były ściśle określone, wyznaczając niezbędny zakres ingerencji jednostek nadrzędnych, poza którym przedsiębiorstwo jest samodzielną i samorządną jednostką gospodarczą.³³ Zakres samodzielności przedsiębiorstw powinien objąć następujące główne działy: a) gospodarowanie środkami trwałymi przy gwarancji, że ich należyte utrzymanie będzie zabezpieczone, sprawę dysponowania na inwestycje środkami własnymi (z odpisów amortyzacyjnych i z zysku) lub kredytami; b) planowanie produkcji w oparciu o ocenę możliwości zbytu i zaopatrzenia, z obowiązkiem zastosowania się do nakazów planowych, gdzie one mają miejsce; c) prowadzenie zaopatrzenia lub zbytu bezpośrednio bądź przez centralę zaopatrzenia lub zbytu, której przedsiębiorstwo z własnej inicjatywy powierzy w pewnym zakresie swój zbył i zaopatrzenie lub też za pośrednictwem organizacji zaopatrzenia i zbytu

³¹ Por. *Ekonomia polityczna socjalizmu*, pod red. W. Brusa, PWN, Warszawa 1964, ss. 215—216.

³² Por. cytowane publikacje J. Mujżela i J. Wierzbickiego, a także J. Wierzbicki: *Podstawy samodzielności gospodarczej przedsiębiorstw*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, 1958, nr 3, s. 147 oraz J. Gajda: *Przedsiębiorstwo przemysłowe w gospodarce socjalistycznej*, „Ekonomista”, 1958, nr 1.

³³ Zob. również wytyczne w sprawie zmian struktury organizacyjnej państwowego przemysłu kluczowego, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, 1958, nr 6, s. 206 i n.

podległej organizacji nadrzędnej, zachowując ogólnie obowiązujące zasady obrotu danymi towarami; d) repartycję funduszu płac zgodnie z umowami zbiorowymi; e) repartycję części zysku przypadającej przedsiębiorstwu; f) sprawy dotyczące ściśle organizacji wewnętrznej.

Wiele z przytoczonych w „tezach” postulatów znalazło odzwierciedlenie w aktach normatywnych. Poza uregulowaniem spraw wyszczególnionych w punkcie I i II należy tu zwłaszcza wymienić: 1) gruntowną nowelizację dekretu z 26 X 1950 r. o przedsiębiorstwach państwowych³⁴, uwzględniającą zmiany w sytuacji prawno-majątkowej oraz strukturze organizacyjnej przedsiębiorstwa; 2) zmianę struktury organizacyjnej przedsiębiorstw państwowych i ich organów nadrzędnych, polegającą m. in. na powołaniu — w miejsce centralnych zarządów — zjednoczeń, które prócz funkcji zwierzchnich mają spełniać w odniesieniu do podległych im jednostek funkcje usługowo-gospodarcze (podstawowe znaczenie w tym przedmiocie posiada zwłaszcza nie opublikowana uchwała nr 128 Rady Ministrów z 18 IV 1958 r., zawierająca wytyczne w sprawie zmian struktury organizacyjnej państwowego przemysłu kluczowego); 3) rozluźnienie ograniczeń obowiązujących przedsiębiorstwa przy sprzedaży wytwarzanych towarów³⁵; 4) uregulowanie w art. 128 k.c. uprawnień majątkowych przedsiębiorstwa względem zarządzanych części mienia ogólnonarodowego oraz objęcie przepisami kodeksu cywilnego stosunków cywilno-prawnych pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej.

Jakkolwiek główny postulat tez — wyznaczenie zakresu ingerencji jednostek nadrzędnych w wewnętrzne stosunki przedsiębiorstwa — nie został zrealizowany³⁶, to jednakże należy stwierdzić, że akty te w znacznym stopniu rozszerzają samodzielność przedsiębiorstwa, zwłaszcza poprzez ograniczenie administracyjnych uprawnień organów nadrzędnych w przedmiocie rozporządzania składnikami majątkowymi, znajdującymi się w zarządzie przedsiębiorstwa oraz zwiększenie cywilnych uprawnień majątkowych przedsiębiorstwa względem zarządzanego mienia.

³⁴ Tekst jednolity Dz. U., 1960, nr 18, poz. 111.

³⁵ Por. np. uchwałę nr 170 Rady Ministrów z 10 V 1957, w sprawie zbytu wyrobów niektórych jednostek organizacyjnych przemysłu terenowego, M. P., 1957, nr 51, poz. 318.

³⁶ Wszystkie akty prawne, regulujące kwestię samodzielności przedsiębiorstwa, hołdują błędnej zasadzie wytyczania uprawnień przedsiębiorstwa, nie zaś uprawnień jednostek nadrzędnych względem przedsiębiorstwa. Por. w tej kwestii S. Buczkowski: *Decentralizacja i rozrachunek gospodarczy*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”, 1956, nr 10, s. 373; J. Wiszniewski: *Zarys encyklopedii prawa*, PWN, Warszawa 1964, s. 320.

Wreszcie duże znaczenie dla omawianej problematyki mają poglądy na temat dalszej ewolucji systemu zarządzania gospodarką narodową w Polsce. W literaturze ekonomicznej coraz częściej podkreślany jest fakt, że wraz z umacnianiem się ustroju socjalistycznego oraz stabilizacją praw ekonomicznych socjalizmu będzie wzrastać tendencja przechodzenia od administracyjnych, centralistycznych metod kierowania gospodarką do zdecentralizowanych metod za pomocą instrumentów ekonomicznych.³⁷ Wprawdzie z punktu widzenia długiego przedziału czasowego słuszność tej tezy może być kwestionowana, nie jest wykluczone bowiem, że rozwój sił wytwórczych w fazie przechodzenia do komunizmu spowoduje konieczność powrotu do centralistycznych metod zarządzania gospodarką, jednak w odniesieniu do aktualnie osiągniętego poziomu sił wytwórczych oraz najbliższych perspektyw ich rozwoju teza ta wydaje się w pełni uzasadniona. Dokonujące się we wszystkich krajach socjalistycznych przemiany w systemach zarządzania gospodarką dowodzą, że przejście od ekstensywnych do intensywnych sposobów gospodarowania uruchamia tkwiące w gospodarce rezerwy, powoduje pełniejsze wykorzystanie inicjatywy i aktywności bezpośrednich wytwórców, co — jak wiadomo — wiąże się z przechodzeniem od scentralizowanych do zdecentralizowanych metod zarządzania gospodarką.

Poglądy te znalazły odzwierciedlenie w dyrektywach IV Zjazdu Partii. Realizując uchwały IV Zjazdu Partii, IV Plenum KC PZPR wytyczyło program udoskonalania metod planowania i zarządzania gospodarką narodową w latach 1966—1970, który m. in. przewiduje: 1) kompleksowe zmiany w systemie zarządzania gospodarką narodową, polegające na jednoczesnym wprowadzaniu zmian w metodach planowania, systemie cen, systemie finansowym itp., zmierzające do harmonijnego powiązania dyrektywnych wskaźników planowych z systemem dźwigni ekonomicznych. Wiąże się z tym szersze wykorzystanie dźwigni ekonomicznych oraz bodźców materialnego zainteresowania realizacją zadań planu gospodarczego. Rolę sterującą nakazów planowych powinny w rosnącej mierze przejmować — obok umów zawieranych pomiędzy dostawcą i odbiorcą — ceny i normatywy finansowe w powiązaniu z bodźcami płacowymi; 2) umocnienie pozycji zjednoczeń i podniesienie ich roli w kierowaniu procesami gospodarczymi, poprzez przesunięcie szeregu funkcji sprawowanych dotychczas przez ministerstwa na szczebel zjednoczeń oraz oparcie działalności gospodarczej zjednoczeń na zasadach rozrachunku gospodarczego; 3) zapewnienie właściwych warunków samodzielności i inicjatywy kierownictwa i załogi przedsiębior-

³⁷ Por. Lange: *Ekonomia polityczna...*, s. 26 oraz J. Mujżel: *op. cit.*, s. 48 i 192.

stwa, z czym łączy się dalsze zwiększenie roli przedsiębiorstw i zjednoczeń w opracowywaniu koncepcji rozwojowych i alternatyw planów oraz założeń i wskaźników narodowego planu gospodarczego, ograniczenie zakresu dyrektywnych, szczegółowych wskaźników planistycznych oraz stosowanie w szerszym zakresie ekonomicznych instrumentów zarządzania, zwiększenie roli konferencji samorządu robotniczego w przedsiębiorstwach i innych form udziału czynnika społecznego (związków zawodowych, stowarzyszeń naukowych, technicznych itp.) w planowaniu i zarządzaniu.³⁸ Konsekwencją tych tendencji i projektowanych zmian — jak należy przypuszczać — będzie systematyczny wzrost roli prawa cywilnego jako podstawowego regulatora stosunków majątkowych przedsiębiorstw państwowych.

Przedstawione wyżej tendencje zmian w mechanizmie funkcjonowania gospodarki socjalistycznej prowadzą zatem do wniosku, iż procesowi decentralizacji systemu zarządzania gospodarką narodową towarzyszą następujące zjawiska: 1) ograniczanie zakresu wykorzystania władczych form przekazywania zadań planowych podległym jednostkom oraz administracyjnego regulowania działalności gospodarczej przedsiębiorstw państwowych; 2) wzrost regulującej roli prawa cywilnego w sferze stosunków majątkowych przedsiębiorstw państwowych.

РЕЗЮМЕ

В функционировании социалистического хозяйства следует отличать основные структурные элементы, которых нельзя изменить без нарушения сущности социалистических производственных отношений, и организационные формы (они считаются модельными) которые можно модифицировать в соответствии с потребностями актуального состояния производственных сил. Анализ основных структурных элементов функционирования социалистического хозяйства обусловленных социалистическими производственными отношениями вскрывает необходимость пользоваться при правовом регулировании управления производственными частями общенародного достояния так нормами административного права как и нормами гражданского права.

Однако о том, в какой мере органы выполняющие функции управления прибегают к форме административного акта и в какой мере — к форме гражданского договора, решают не структурные принципы, но модельные черты. Выбор модельного решения определяет

³⁸ Patrz „Nowe Drogi”, 1965, nr 8, s. 3, 82 i n.

роль отдельных отраслей права как инструментов правового нормирования имущественных отношений в области государственного сектора. Тогда как властные методы передачи плановых заданий подчиненным организациям (при помощи директивных указателей) предполагают использование органами управления инструмента административных актов, то невластные методы передачи заданий подчиненным организациям (при помощи экономических средств) требуют использования институций гражданского права.

В новейшей экономической литературе и проектах „модельных” реформ постулируется повсеместно широкая децентрализация системы управления народным хозяйством с целью обеспечения государственным предприятиям определенной автономии в ведении собственных дел, систематического укрепления основ хозрасчета, более широкого использования в процессе управления системы экономических стимулов. Словом постулаты указывают на необходимость усиления факторов увеличивающих производство товаров. В результате этого происходит в Польше (и в иных социалистических странах) процесс умеренной децентрализации системы управления народным хозяйством. Процессу децентрализации сопутствуют следующие явления: 1) ограничение использования властных форм передачи плановых заданий подчиненным организациям и административного управления государственными предприятиями; 2) расширение роли гражданского права в области имущественных отношений между государственными предприятиями.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Funktionieren der sozialistischen Wirtschaft unterscheidet man gewisse grundsätzlichen, mit dem politischen System verbundenen Elemente, die ohne Verletzung des Wesens der sozialistischen Produktionsverhältnisse nicht geändert werden können und andere Organisationsformen (zu Modellformen gerechnet), die je nach den Bedürfnissen des aktuellen Zustandes der Erzeugungskräfte modifiziert werden können.

Die Analyse der grundsätzlichen Verfassungselemente des Funktionierens der sozialistischen Wirtschaft, die durch die sozialistischen Produktionsverhältnisse bestimmt werden, führt zum Schluss, dass es notwendig ist, sich bei der rechtlichen Regelung der Verwaltung der volkseigenen Produktionsmittel sowohl der Normen des Verwaltungsrecht als auch der des bürgerlichen Rechts zu bedienen.

In welchem Bereich sich die wirtschaftlichen Verwaltungsorgane des Verwaltungsakts und in welchem des bürgerlichen Rechts bedienen,

wird nicht von verfassungspolitischen Grundsätzen sondern von Modell-
erfordernissen bestimmt.

Durch die Wahl der Modelllösung wird die Rolle der einzelnen
Rechtsgebiete als der Werkzeuge zur rechtlichen Regelung der Vermö-
gensverhältnisse innerhalb des staatlichen Wirtschaftssektors bestimmt.
Die obrigkeitlichen Methoden der Übertragung von Planaufgaben an
unterstellte Einheiten (mittels richtungsweisender Wertzahlen) bringen
es mit sich, dass die Verwaltungsorgane sich der Verwaltungsakte be-
dienen müssen. Die nichtobrigkeitlichen Methoden der Übertragung
solcher Aufgaben (mittels ökonomischer Mittel) dagegen bringen mit
sich eine breitere Ausnutzung von Institutionen des bürgerlichen Rechts
durch die Wirtschaftsverwaltungsorgane.

In dem ökonomischen Schrifttum der letzten Jahre sowie in den
Vorschlägen zum Umbau des Wirtschaftsmodells wird fast allgemein
die Forderung einer Dezentralisation des Wirtschaftsverwaltungssystems
erhoben. Diese Änderung sollte den staatlichen Betrieben eine bestimmte
Autonomie des Handelns sichern und zur systematischen, immer breite-
ren Anwendung des Prinzips der Wirtschaftsrechnung, sowie zur immer
breiteren Ausnutzung ökonomischer Reize im Wirtschaftsverwaltungs-
system beitragen. Es sind also Vorschläge die auf die Notwendigkeit
hinweisen, die Rolle der „warenbildenden Faktoren“ in der Wirtschaft
zu fördern. Die Folge dieser Forderungen ist der sich in Polen (aber
auch in anderen sozialistischen Ländern) allmählich vollziehende Prozess
der Dezentralisation der Wirtschaftsverwaltung. Die Begleiterscheinun-
gen dieses Prozesses sind: 1) Einschränkung des Anwendungsbereiches
der administrativen Formen der Übertragung von Planaufgaben an un-
terstellte Einheiten sowie der administrativen Regelung der wirtschaft-
lichen Tätigkeit volkseigener Betriebe; 2) wachsende Bedeutung des
bürgerlichen Rechts als des regelnden Faktors auf dem Gebiet der Ver-
mögensverhältnisse der volkseigenen Betriebe.

